

Péter László

A röghöz kötött költő

(Juhász Gyula itineráriuma)

A Délmagyarország 1920. májusi 13-i számában jelent meg először, azután Juhász Gyula *Nefelejcs* című verses füzetében, melyet megszépítő túlzással verses kötetnek szoktunk nevezni, *Tisza szögén* című költeménye, ezzel a hangütéssel:

„Nem jártam én soha Dunán túl,
Hol Kupa, Vata elesett,
Hol lankás dombok koronázzák
Az alkonyvéres egeket.

Én a Tiszának és Marosnak
Szögében élek álmodón,
Hol Attila, Ajtony robogtak
Valaha vemhes táltoson.”

Bő két év múlva a Pesti Napló 1923. november 4-i számában csaknem azonos szavakkal kezdte *Epitáfium* című versét:

„Nem jártam én Párizst soha,
És Velencében nem szerettem,
Magyar tájak pora, moha
Temetett el szép lassan engem.

Nem láttak márvány paloták
És nem hódoltak úri népek,
Szűkös sikátorok során
Hirdettem hittel én a szépet!

A jegenyék testvére én,
Zokogtam a magyar viharba
S a hant alá úgy térek én,
Mint a mag, mely kihajt tavaszra!”

Két évvel később már nem kezdhette volna egyik versét sem ezekkel a sorokkal, mert nem mondott volna igazat. Még a forradalmi időkben, a kevéssel József Attila előtt fölsimert és istápoltt ifjú szegedi költő, Nagyfalusi Jenő (1901-1944), a szegedi piarista gimnáziumban, 1919-ben megszerzett érettségi bizonyítvány után – itt még nem lévén egyetem – Pécssett, a jogi karon folytatta tanulmányait. Juhász Gyula neki ajánlotta *Ifjúság* (1919) című versét, hálából, amiért a fiatal diák kiállt a forradalmi

szerepléséért támadott, üldözött Juhász Gyula mellett. Nagyfalusi munkaszolgálatosként az orosz fronton pusztult el. Újból és méltatlanul felejtette el az utókor. Pedig azoknak a tekintélyt bizonyító neve, akik életművét, költészetét méltatták, garancia, hogy átlagon fölüli költői tehetség volt: Apró Ferenc, Dévényi Iván, Kállai Ernő, Várkonyi Nándor.

Juhász Gyula ugyanis mégis járt a Dunántúlon. Egyszer, de kevéssel utóbbi versének megjelentése után, 1924. május 29-én. Éppen Nagyfalusi Jenő jóvoltából, Kosztolányi Dezsővel irodalmi matinén vett részt a Pannónia Szálló nagytermében. Támogatói Thienemann Tivadar és Zolnai Béla egyetemi tanárok voltak, mindketten Juhász Gyula tisztelői. A szegedi költő Nagyfalusinál (Lánc u. 6.) szállt meg. A matinén a magyar líra nagyjairól tartott előadást, Csokonaitól Adyig, majd fölolvasta frissen, bizonyára aznap reggel vagy előző este született, *Pécs* című szonettjét:

„Nyájas Dunántúl szelíden ívellő
Áldott ölü hegyei koszorúzzák
A régi várost, melynek égbe zengő
Harangszava szent, magyar szomorúság.

A város régi, ó de örök ifjú
Remények gazdag lombjai borítják,
Öreg kapukból fiatal hit indul,
És jobb jövőbe lelkendezve hírt ad.

Mecset smaragdja tör a mély azúrba,
Keresztje mellett félhold mélabúja:
Magyar, török megbékélt múltja int

S hol barna alkony bontja fátylait,
Virrasztva és vigyázva, várva vár
Víg virradást a bús „magyar határ...”

Szigetvár nagy történelmi évfordulóján az első tercina sorai időszerűséget nyertek: „Magyar, török megbékélt múltja int...” S Juhász Gyulától ma már senki sem veszi zokon, hogy ekkori költészetében, a háborús vérontás és két forradalom tanulságai után, szociáldemokrata meggyőződéssel, egyszersmind őszinte nemzeti fájdalommal siratta a trianoni igazságtalanságot is. Nem volt ez a kettő az ő gondolkodásában és lelkében összeegyeztethetetlen, mint némelyekében 1945 után.

Tehát 1924-ben Juhász Gyula mégis járt a Dunántúlon. Ám az országhatáron túl, mint maga is utalt rá, például Párizsban, ahova kortársai oly kedvvel zarándokoltak, valóban soha. Az akkori határon mindig belül maradt; hisz Bécsbe is csak Trianon után kellett útlevel. A szegedi költő a mai határon kívül úgy jutott el Máramarosszigetre (Sighetu Marmatiei, Románia), Szokolcára (Skalica, Szlovákia), Lévára (Levice, Szlovákia), Pozsonyba (Poson, Szlovákia), Rohatecre (Csehország), Temesvárra (Timisoara, Románia), Nagyváradra (Oradea, Románia), Újvidékre (Novi Sad, Szerbia), hogy nem kellett hozzá útlevel, s hogy vagy szolgálatba ment oda, tanítani, vagy barátokkal, író- meg költőtársakkal találkozni, értekezni, eszmét cserélni. Ezeknek többnyire lírai hozadéka is volt. Némelyikről, mint az újvidéki újságírónapról csak annyit tudunk, amennyit a kritikai kiadásban az ehhez fűződő két vers (*Ének a toll katonáiról*, *Újvidéki emlék*) jegyzetében megírtunk. Ez utóbbi szonettből a két tercintát idézem:

„Egy ifjú költő egy lányt sírva csókol,
Mert mámoros a vágytól és a bortól,
Mert arany ifjúsága most ragyog.

Én régi verseket dúdolva fájón
A köpenyem a hűvös estbe tárom
És keresek egy eltűnt csillagot.”

Azt tartom most is említésre méltónak, amit a költő tisztelőjének, fiatal barátjának, a költészettel kacérkodó későbbi közismert szegedi ügyvédnek, Kormányos Istvánnak közléséből tudtam meg: hogy a mámoros ifjú költő – Zilahy Lajos volt.
Az emlékek ekkoriban erősen foglalkoztatták. 1919. április 6-án jelent meg a Délmagyarországban *Emlékek útján* című verse, az ekkoriban kedveltté vált kétsoros szakaszokkal, mindegyikben egy-egy megidézett várossal:

„Lelkem ma sétál régi városokban,
Hol ifjú voltam és szomorú voltam.

Tavaszi fényben vár a drága Várad,
Hol Annáért volt szép a dal s a bánat.

Némán borongok az öreg Pozsonyban,
Hol ifjú lánnyal vígan kóboroltam.

A csöndes Léva holdas udvarában
Túnt zongorát hall fölujjongni vágyam.

A nyárutói gazdag Újvidéken
Egy hervatag kert visszhangozza léptem.

A messze, árva Szigeten, a parkban,
Egy fát keresnék, hol szívet faragtam.

Szelíd domb alján szomorú Szakolcán
Vidéki bánat föllege hajol rám...

Lelkem ma sétál túnt utcák nagy éjén,
Vezet az emlék, pislogó lidércfény.

Vezet a vágyam és vezet az álom
S csak temetőknak kapuit találok.”

Ha rátekintünk itineráriumának térképére, első pillanatra az tűnik föl, hogy – hiába vágyott Párizsba, Rómába, Velencébe – a történelmi Magyarország területét mindössze két helyen hagyta el: Bécsben és Rohatecen. Akkor ezek sem voltak külföldek, hisz Bécs az Osztrák-Magyar Monarchia fővárosa. Rohatec (Csehország) szintén az akkori Monarchia területén, az ezeréves határon éppen csak, mintegy 8 kilométerrel, túl, de már Csehországban, szűkebben: Morvaországban volt. Akkor – furcsa ellenmondás: mint járási székhelyhez, Szakolcához – tartozott. Csehszlovákia fölbomlása, 1993 óta, ismét Csehországhoz tartozik.

Szakolca (Skalica, Szlovákia) már a határon innen, a történelmi Magyarország egyik legrégebb szabad királyi városa. Lakóinak száma egy alföldi nagyközségéhez képest is kicsi: mindössze ötezer; zömmel szlovák. Magyar csak mintegy ötszáz: tisztviselő, közalkalmazott, kereskedő. Fele ennyi német. A gimnázium elődjét a jezsuiták alapították 1663-ban. 1908-tól főgimnázium. 1912-ban volt először érettségi vizsgálat.

„Utolsó állomás, közömbös, árva község,
Hol fonnyad az öröm és elhervad a vágy...”
(*Sírvérs*, 1913)

A szakolcai két esztendő termése mintegy száz vers. Ez nem jelenti, hogy valamennyi itteni ihletésű, itteni tárgyú, hiszen közben a szünetekben, a nyári vakáció alatt Szegeden volt, bekapcsolódott a Dugonics Társaság, a Délmagyarország munkájába, nemcsak szakolcai ihletésű versei jelentek meg a Nyugatban. Nem beszélve arról, hogy Szokolca később is költői emléke maradt. Legutoljára talán a *Remeteség* (1934. október 13.) intonációja idézte „a két keserű évet”. A könnyed, dallamos ritmus tudatosan szemben áll a mondanivaló keserűségével:

„A szakolcai dombokon
Fiatal voltam egykoron.
Oly édes volt a bánatom,
Hogy dallá csordult ajkamon.

Olyan egyedül éltem én,
Hogy egész világ volt enyém,
Egész világ szép temető,
És benne álom, mese, nő.

Ha jött a téli alkonyat
S elmosta mind a dombokat,
Úgy borult árvasága rám,
Mint remetére a magány.”

Makó ihletése még kevésbé szárazható szét, mint Szokolcáé, hiszen 1913-tól Juhász Gyula nem csupán, mint a gimnázium tanára, alkotta és közölte, részben a genius loci ihlette verseit, hanem a tanárságból már 1917-ben kirokkanva, de egészségét a forradalmak idejére valamelyest visszaszerezve, immár baráti kapcsolatok vonzották oda, ugyancsak számos alkotásra ihletve. A „tisztelbeli makai” a húszas években rendszeresen, hol sűrűbben, hol ritkábban – évente átlag kétszer egy-két hétre – járt át barátaihoz, Espersit Jánoshoz és a literátus Diósszilágyi Samu főorvoshoz, irodalmi, színházi estekre, ünnepélyekre. Számos jelentős műve (mint az *Orbán lelke* című, önéletrajzi ihletésű kisregénye) született itt.

Jelképnek tekinthetjük, hogy utoljára is ilyenén lett rosszul: 1929. január 27-én Ady emlékének áldozott Makón, s ekkor, itt találkozott utoljára fölfedezettjével, József Attilával is. A következő évei már a budai szanatórium, a szegedi klinika és az otthoni betegszoba közt teltek, s csak néhányszor kínáltak tiszta pillanatok a remek verseknek. Mint amilyen a *Remeteség*.

Ha most visszakanyarodunk időben a pályakezdéshez, akkor a fővárost kell elsőként említeni, mert a millennium évében, 1896-ban, valamikor nyáron, az édesapja, Juhász Illés, a szegedi táviróhivatal tisztviselője, fölvitte tizenhárom éves fiát az emlékezetes kiállításra. Nem hiszem, hogy utána járt volna a diák Pesten, Budán is csak átutazóban, amikor 1899. augusztus 25-én a szegedi piarista tanárok valamelyike a váci rendház noviciátusába kísérte. Még aznap beöltözött, s még éppen aznap jelent meg *Ovidius* című verse a Budapesti Naplóban. Érthetetlen ellentmondás a fiatal gimnazista lelkében, aki fölveszi a reverendát, s Ovidius nevében ilyeneket vet papírra:

„Hej, amíg én itt rőt ködök között
Tristiát költök aranyak hiján,
Melyik poétát taníthat dalolni
És ölelni az én Júliám?”

S ez a fordulat évtized múlva már szokimondóbb fogalmazásban is visszatért, *Ovid levele Júliához* című, terjedelmesebb költeményében:

„Szépek-e most is Rómában a szépek,
Az élet most is oly édes, vidám?
Melyik poétát tanít verselésre
S szeretkezésre az én Júliám?”

A váci intermezzo hamar véget ért: a reverendát otthagyo deák a szegedi érettségi (1902) után a pesti egyetem magyar-latin szakos hallgatója lett. Költészetének a főváros is gazdag forrásának bizonyult. Az egyetemi évek (1902-1906) után következtek a vidéki tanárkodás sivár esztendei. Máramarosszigeten egy tanév (1906-1907), Léván mindössze két hónap (1907). Várad (1908-1911) vetekszik Szokolcával. Amennyivel több időt töltött ott, annival több vers került ki kezéből: mintegy százötven, de ebben is ott vannak a szünidőkben Szegeden születettek. Váradé az Anna-versek legtöbbje, legszebbje; Váradé Ady barátsága és ennek tükröződése Juhász Gyula lírájában. Nála őszintébb híve, mondhatnám: rajongója nem volt a magyar költők között azóta sem.

Föltűnő, hogy nem utazott. Kolozsvárra sem ment el, csak versét küldte Emőd Tamással, pedig a Holnap 1909. május 19-én ott is matinén mutatkozott be. Június 27-én Temesvárott már ott volt, sőt Ady versét is ő olvasta (vagy szavalta?) el.

Temesvárt többször volt. Először 1902 nyarán, érettségije után, néhány hetet töltött a csanádi egyházmegye papnevelőjében; úgy látszik, ekkor még világi pap akart lenni. 1917-ben a budapesti Moravcsik-klinikán töltött hónapok (márc. 10.-nov. 17.) után, nyilván a katonai fölmentés ellenőrzése végett, egy hetet (dec. 1-7.) töltött a temesvári helyőrségi kórházban, kivizsgáláson. Tápé ma Szeged városrésze. Akkor még csak gyalog elérhető szomszéd faluja volt. Az első világháború alatt, 1916-tól kezdett a költő kijárogatni, festőművész barátaihoz. Amikor költői jubileumán itt volt Babits, Babitsné, Kosztolányi meg Szabó Lőrinc, 1923. április 4-én, piros pünkösöd hétfőjén, őket is kivitte. Ennek a kirándulásnak költői hozadéka Juhász Gyula tucatnyi tápai ihletésű verse között *A tápai Krisztus*.

A Dugonics Társaság a húszas években tervbe vette, hogy a környező városokban fölolvadó üléseket tart. Ezek főszereplője éppen Juhász Gyula lett, többnyire a társaság elnöke, a literátus főkapitány, Szalay József és a novellista Réti Ödön társaságában. 1925 különösen mozgalmas volt a költő számára. Először március 7-én Móra Ferencsel és Tonelli Sándorral a Jókai-centenárium jegyében Baján, majd 22-én – Tonelli Sándor és Márki Imre társaságában, a szegedi irodalmi társaságok képviselőjében – az Arany Jánost ünneplő Nagykőrösön, 28-án a Jókait ünneplő Gyulán, május 24-én Szentesen. Július 28-án színész és színésznő barátaival autós kirándulásra is részt vesz: Orosházára kocsikáznak. A költőnek bizonyára ez volt első autós élménye. A Reggel 1928. október 1-jei számában jelent meg *Falu* című verse. Orosházát akkoriiban úgy emlegették: a legnagyobb magyar falu.

„Egy autón porzunk el szédülettel
Az álmából riadt falun keresztül.
Libák gágognak ránk a pocsoljából
S öreg apók pipálnak az ereszlül.”

1925. szeptember 8-án a költő részt vett Hódmezővásárhelyen Bibó Lajos *A juss* című színművének bemutatóján. Október 31-én Móra Ferencsel és Diósszilágyi Sámuellel Battonyán szerepelt. 1926. március 27-én a Dugonics Társaság képviselőjében Mórával Szentesen olvasott föl verseiből.

Május 9-én Bécsbe utazott. Találkozott barátaival, emigránsokkal is, Hatvany Lajossal, Kassák

Lajossal, az egyetemen tanuló József Attilával. A katonaként egy évet az egyik bécsi kaszárnyában töltő Tömörkény István nyomait kutatta. Nem tudjuk magyarázatát, hogy e hosszabb első útját miért ismételte meg pár nap múlva, de csak két napra. Előtte meg utána soha nem fordult meg az egykori császárvárosban, most a munkásmozgalom fő fészkeiben. A Délmagyarországon közölt aforizmasorozatában *Bécsi mozaik* címmel számolt be élményeiről. Legjellemzőbb tán ez a maga korában zseniális fölismerés, amely 1945 után Európa népeinek intellemeül szolgáló tantétele lehetett volna: „Horogkeresztes tüntetés után kommunista tüntetés. A zászló más, a lelkesedés egyforma. A sötétben össze lehetne őket téveszteni.”

A két bécsi kiruccanás után ritkultak Szegedet elhagyó utazásai. Makóra meg Vásárhelyre még átjárt, ha hívták egy-egy kulturális eseményre, előadásra, kiállításra, színházi bemutatóra. 1927. január 7-én részt vett a fővárosban a Petőfi Társaság jubiláris ülésén. A Petőfi Társaság május 8-án éppen Szegeden tartotta ünnepi ülését. Ennek érdekessége, hogy Juhász Gyula ezen olvasta föl *Anna örök* című versét. Szeptember 3-án Rudnay Gyula makói kiállításán előadást tartott, *Rudnay és az új magyar művészet* címmel. Sajnos, jó szokásával ellentétben, előadását nem jelentette meg a Délmagyarországon. November 27-én Debrecenben az Ady Társaság ünnepélyén fölolvasta *Ady Endre köszöntése* című versét. Költőbarátjának halála tizedik évfordulóján több versben emlékezett rá. Ez a jellemzően debreceni:

„És jöttire a nagyerdő dalol
És a nagytemplom vén harangja szól.

Bocskai némán süveget emel,
Száz prédikátor lelke énekel.

S szeretne a keblére omlani
A bánatos előd, Csokonai.”

1928. május 20-án a budapesti Kerepesi-temetőben az ifjúság élén megkoszorúzta Ady sírját, és emlékező beszédet mondott a költőelődről. Augusztus 15-én Vásárhelyen búcsúzott festőművész barátjától, Endre Bélától temetésén. Ezt a barátságot is több költeménye hitelesíti és örökíti meg. November 21-én Gyulán részt vett az Ady-ünnepélyen, és üdvözlőlapot küldött Ady Lőrincnének. Este Békéscsabán a színház Tolsztoj-előadását vezette be.

1929. január 27-én is Adyra emlékezett, halálának tizedik évfordulóján, a makói emlékünnepen. Tekinthejtjük jelképesnek: Ady és Makó – ezek utolsó nyilvános szereplésének kulcsszavai. Innen betegen tért haza, s hátralevő évei Szeged és Budapest, a szülőváros és a főváros közt zajlottak, de már nem akarata szerint, hanem ahogyan segíteni akaró orvosai, többnyire ők is barátai, tisztelői, akarták, mert gyógyulását remélték.

Többször meg akart szabadulni nyűgössé vált életétől. 1937. április 6-án sikerült neki.

Baja
1925. március 7. A Jókai-ünnepségen.

Battonya
1926. október 31. A Dugonics Társaság fölolvadó ülésén.

Bécs
1926. május 9-20.
1926. július 6-7.

Békéscsaba
1928. november 21. Bevezette a színház Tolsztoj-előadását.

Budapest

1896 nyarától 1929. november 13-áig többször; egyetemi évei (1902-1906) és szanatóriumi tartózkodásai (1929-1932) alatt tartósan is.

Cegléd

Valamelyik debreceni útján átszálláskor töltött egy-két órát itt, és a vasútállomásról kisétálva a környéken nézelődött. Ennek költői hozadéka *A ceglédi parkban* című verse. E verse először Az Est 1927. október 30-i számában, majd válogatott verseinek *Hárfa* (1929) című gyűjteményében jelent meg.

Csongrád

1918. augusztus 15. A katonanapon.

Debrecen

1909. április 1. Az *Atalanta* bemutatóján.

1924. december 21. A Csokonai Kör Byron-ünnepén.

1927. november 27. Az Ady Társaság Ady-ünnepén.

Gyula

1925. március 28. A Jókai-ünnepélyen.

1928. november 19-én az Ady-émlékünnepélyen.

Hódmezővásárhely

1921. április 24-től többször, barátainál, irodalmi esteken.

Hodonin [Göding]

Szakolcáról néha ide is átjárt.

Holics [Holić]

„Az utolsó szép őszi napon [1912-ben!] [...] vonatra ültem Szakolcán, s a legelső állomáson kiszálltam. Holics. Sáros, görbe, dísztelen kis helység...” – írta Juhász Gyula a Délmagyarország 1913. március 2-i számában, *Holics porcelánok* című, megkésett riportjában a Stefan I. Kleinnél (1889-1960) tett látogatásáról (JGYÖM 5:481). Szalatnai Rezső írt erről a kirándulásról (*Juhász Gyula hatszáz napja*. 148, 248.).

Kiskunfélegyháza

1918. augusztus 15-én. Átutazóban a csongrádi katonanapra.

Léva

1907. szeptember 1-től október 1-ig tanított a gimnáziumban.

Makó

1913. május 29-től 1917. január 16-áig tanított a gimnáziumban, ekkor betegszabadságra, majd rokkantnyugdíjra kényszerült. Förlépülése után 1929. január 29-ig visszajárt; barátja, Diósszilágyi Sámuel főorvos évente kétszer egy-két hétre vendégül látta; ekkor pihent és alkotott. Számos verse, elbeszélése, publicisztikai írása született itt.

Máramarossziget

1906. augusztus 29-től 1907. június 8-ig tanított a gimnáziumban.

Nagykőrös
1925. március 22. Az Arany János-ünnepen.

Orosháza
1925. július 28. Színészbarátaival kirándult.

Pécs
1924. május 29-én előadást tartott a magyar líráról.

Pozsony
1912. október 27-28. Ismerkedett a koronázó várossal. Átutazóban többször.

Rohatec
1911. szeptember 8. Egyedül a rohateci Máriánál.
1911. október 14. Tanítványaival kirándult a Mária-kegyképhez.

Sudomeric
1912 karácsonya előtt kirándult ide.

Szokolca
1911. augusztus 29-től 1913. május végéig tanított a gimnáziumban.

Szeged
1883-1937. Született, élt, meghalt.

Szentes
1925. május 24. A Dugonics Társaság Jókai-ünnepén.

Tápé
1916 nyarától sokszor kísértált a várossal csaknem összenőtt faluba.

Temesvár
1902 nyarán néhány napot töltött az egyházmegyei papnevelőben.
1909. június 27. A Holnap Társaság föllovasó ülésén saját és Ady verseit mondta el.

Újvidék
1918. szeptember 10. Az újságírónapon.

Vác
1899. augusztus 25-én a piaristák noviciátusába érkezett; aznap jelent meg verse a Budapesti Naplóban Ovidiusról. 27-én fölvette a szerzetesújoncok reverendáját. 1900. május 5-én elhagyta a rendházat, hazatért Szegedre.

Aki a főntebb távirati stílusban ismertettetnél többre kíváncsi Juhász Gyula itineráriumából, vegye kézbe a Láng Jóska barátom szívességéből 2002-ben az Argumentum Kiadónál megjelent tanulmánykötetemet, és ebben jószerével megtalálja az említett utak bővebb históriáját.